

ՀՏԴ 378

III. ՈՒՍՈՒՄՆԱՄԵԹՈՂԱԿԱՆ ԵՎ ԳԻՏԱՄԵԹՈՂԱԿԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ

Լ.Հ. Ղուկասյան, Մ.Ս. Կարապետյան

ՄԻԳՐԱՆՏՆԵՐԻ ԵՎ ՓԱԽՍՏԱԿԱՆՆԵՐԻ ՀԵՏ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՈՐՈՇ
ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ

Հոդվածում ուսումնասիրված և քննարկված են, աշխարհում միգրացիոն գործընթացների տարածվածությամբ պայմանավորված, փախստականների և միգրանտների որոշ հիմնահարցեր: Մեկնաբանված են առկա խնդիրները, առաջադրված են լուծումներ, դրանց վերաբերյալ որոշ մոտեցումներ, ներկայացված են հարցման արդյունքներ: Այդ համատեքստում հիմնավորված է փախստականների և միգրանտների հետ սոցիալական աշխատանքի իրականացման, կանոնակարգման, համակարգման անհրաժեշտությունը:

Առանցքային բառեր. միգրանտ, փախստական, միգրացիոն գործընթաց, սոցիալական աշխատանք, սոցիալական հիմնախնդիր, հիմնախնդիրների լուծում:

Հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել ժամանակակից միգրացիոն գործընթացները, պարզաբանել այդ առնչությամբ որոշ հիմնահարցեր, քննարկել այդ հիմնահարցերի լուծման հնարավորությունները սոցիալական աշխատանքի տեսանկյունից:

Իրենց ստուգաբանությամբ «գաղթականներ», «փախստականներ», «բնակավիճակ անձինք» (կամ «տարեգրվածներ») եզրույթները մոտ են և նշանակում են անձինք, որոնք ժամանակավորապես կամ մշտական փոխել են իրենց բնակության վայրը: Սակայն միջազգային իրավունքի համատեքստում, ինչպես նաև մի շարք պետությունների իրավաբանական համակարգերում այս և այլ հասկացությունների բնորոշումները տարբեր են: Առավել սուր համարվում է փախստականների հիմնահարցը, այսինքն՝ որոնք, փախստականների կարգավիճակի մասին ՄԱԿ-ի Կոնվենցիայի բնորոշմամբ (1951 թ.), ստիպված են եղել լքել, թողնել իրենց երկիրը «հիմնավորված վախի պատճառով, որ իրենց կարող են հետապնդել ռասայական, կրոնական, ազգային, որոշակի սոցիալական խմբի պատկանելության կամ քաղաքական համոզմունքների համար» [5]:

Եթե փախստականն այլ երկիր ժամանած օտարերկրացի է, ապա գաղթականների այդ նույն կատեգորիան սեփական երկրում համարվում են բնակավիճակ անձինք կամ հարկադրված վերաբնակեցվածներ: Այս խմբի միգրանտների հետ սոցիալական աշխատանքը, որպես կանոն, արտակարգ պայմաններում է իրականացվում: Առավել պլանաչափ և կազմակերպված աշխատանք տարվում է ինքնակամ գաղթականների և ներգաղթյալների հետ:

Ընդհանուր առմամբ, գաղթականների հետ սոցիալական աշխատանքի իրականացումը նախատեսում է ոչ միայն օգնության ցուցաբերման համակարգ առանձին անհատներին և խմբերին, որոնք միգրացիայի արդյունքում հայտնվել են բարդ կենսական իրավիճակում, այլև սոցիալական միջավայրի վերակառուցում, միգրացիոն իրավիճակների, միգրացիոն հոսքերի

բնույթի, միգրանտների քանակի, նրանց խմբի կարիքների հաշվառում, հարմարման գործընթացի իրականացում, ինտեգրում, հասարակական գործընթացների զարգացում [3, 6]:

Միգրացիոն գործընթացներին վերաբերող ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ միգրացիայի (էմիգրացիայի, իմմիգրացիայի) հասկացության բովանդակությունը որոշվում է կոնկրետ ստեղծված իրավիճակով, պատմական պայմաններով, քաղաքական, էթնիկական, սոցիալ-տնտեսական և կրոնական գործոնների ամբողջության մեջ [4]: Միգրացիոն գործընթացների և դրանց զարգացման հնարավոր հեռանկարները հասկանալու համար շատ կարևոր է միջազգային մասշտաբով հաշվի առնել վերջին տարիների գլոբալ, տարածքային և ազգային տարբեր հարցերին առնչվող գործընթացները, դրանց առանձնահատկությունները: Առանձնացվում են միգրացիայի 50 պատճառ [8]: Ստորև ներկայացված է միգրացիայի հիմնական պատճառներ.

1. միջազգային, միջէթնիկական հարաբերությունների կտրուկ վատացում՝ պատերազմներ, ռազմական գործողություններ, շրջափակումներ, լարվածություններ, հարաբերական խաղաղություն և այլն:
2. Շուկայական հարաբերություններ՝ տնտեսական ճգնաժամեր, արտադրության անկում և գործազրկություն:
3. Տարաբնույթ աղետներ, որոնք տեղի բնակիչների համար վտանգ են ներկայացնում:
4. Ավանդական, որը գրեթե միշտ առկա է, հատկապես երիտասարդների կողմից դրսևորվող պահանջմունք՝ փնտրել իրենց ուժերի և կարողությունների ըստ արժանվույն կիրառման հնարավորություն, ձգտել լավի, ավելի լավ կյանքի, մասնագիտական աճի, ունենալ բարձր վճարվող աշխատանք, եկամուտ և այլն:
5. Զինված ուժերում ծառայողների, աշխատողների թվաքանակի նվազում, որի պատճառով շատերը մեկնում են այլ երկրներ, վայրեր:

Այս ամենը՝ համակցված գործազրկության համատարած աճի հետ, պայմանավորում են միգրացիայի, փախստականների, հարկադրված վերաբնակեցվածների հիմնախնդրի առաջացումն ու տարածվածությունը: Նշենք, որ «Հայաստանի ներկայիս իրողություններում արտաքին միգրացիան հանդես է գալիս, որպես բնակչության ֆինանսական վիճակի քիչ թե շատ բարելավման բավական նշանակալի գործոն» [7]:

Ներկայացնենք այն հիմնահարցերը, որոնք պարզաբանվել են մեր կողմից կատարված ուսումնասիրությունների արդյունքում: Ուսումնասիրությունները փաստում են, որ փախստականների և հարկադրված վերաբնակեցվածների զգալի մասն աշխատունակ է, ունեն որոշակի կրթական մակարդակ և մասնագիտական որակավորում, աշխատանքային փորձառություն: Դրանով պայմանավորված առաջնահերթ խնդիր է նրանց աշխատանքի տեղավորման հարցը, որը ենթադրում է նաև ինքնազբաղվածության կազմակերպում, այնպիսի աջակցության տրամադրում, որը կօգնի միգրանտներին զարգացնել սեփական ձգտումներն ու կարողությունները:

Առավել սուր է համարվում փախստականների կրած նյութական կորուստների փոխհատուցման հիմնախնդիրը:

Ինչպես փաստում են փախստական ընտանիքների հետ (տարբեր ծրագրերի շրջանակներում) մեր ուսումնասիրությունները, նրանց և վերաբնակեցվածների ադապտացիան մեծ մասամբ պայմանավորված է մշտական աշխատատեղ և բնակարան ունենալու հանգամանքների

հետ, խնդիրներ կան նաև գյուղական, քաղաքային բնակավայրերի, սոցիալ-կենցաղային պայմանների, միգրանտների և տեղի բնակչության փոխհարաբերությունների հետ կապված, որոնք ոչ միշտ են բարեհաջող: Սոցիալ-տնտեսական ճգնաժամը, կենցաղային, վարքային, մշակութային, կրոնական առանձնահատկությունները երբեմն հանդիսանում են նրանց նկատմամբ անբարեհաճ հարաբերությունների պատճառ տեղի բնակչության կողմից:

Ինչպես ցույց է տալիս միջազգային փորձը, միգրանտների ինտեգրացիայի հիմնախնդրի լուծման առավել արդյունավետ ձևերից մեկը նրանց միևնույն բնակավայրերում, իրենց ցանկությամբ, հոժարական տարբեր հարցերի կազմակերպումն է: Դա ոչ միայն լուծում է բնակարանային-կենցաղային հիմնախնդիրները, այլ նպաստում է, որ հարմարվողականության գործընթացն ընթանա աստիճանաբար, առանց կոնֆլիկտների, հնարավորինս փոքր սոցիալ-հոգեբանական խնդիրներով, լարվածությամբ: Այս պարագայում էթնոմշակութային խմբերը հնարավորություն են ստանում պահպանել նորմերը, սովորությունները, ավանդույթները, ստեղծել մշակութային կենտրոններ, ազգային խմբավորումներ և համայնքներ [6]:

Ստեղծված միգրացիոն իրավիճակի պայմաններում շատ կարևոր է իմմիգրանտների (ներգաղթյալների) կենտրոնացման վայրերում հատուկ աջակցության կենտրոնների հիմնադրումը, որտեղ կզբաղվեն նրանց հիմնախնդիրների լուծման հարցերով:

Միջազգային պրակտիկան վկայում է այն մասին, որ անցանկալի է իմմիգրանտների հարկադրական կենտրոնացումը որոշակի քաղաքային թաղամասերում կամ գյուղական բնակության վայրերում, որը հավասարազոր է խտրականության (սեգրեգացիայի), երբ նշված վայրերը վերածվում են առանձին համայնքի, թաղի [3]:

Առավել կառուցողական է համարվում լքված թաղամասերի վերականգնումը (որում իմմիգրանտները հակված են համակենտրոնանալու), դրանք առավել գրավիչ դարձնելու նպատակով ողջ բնակչության համար:

Կարծում ենք, որ միգրացիայի շատ առօրեական խնդիրներ կարող են, և պետք է լուծվեն տեղական մակարդակով:

Այսպիսով, մեր կողմից անցկացված հարցման արդյունքում հարցվողների մեծամասնությունը նշում էին փաստաթղթերի հետ կապված խնդիրները, որոնք, ըստ նրանց պատասխանների, անհնար է լուծել առանց սոցիալական ծառայողների և տեղի իշխանության աջակցության: Նրանք զբաղվում են նաև փախստականների և հարկադրված վերաբնակեցվածների երեխաներին բնակության վայրում ուսումնական հաստատություններ, ըստ անհրաժեշտության, վերականգնողական հաստատություններ տեղավորելու և միգրանտների հոգեբանական վերականգնման հարցերով: Հարցվողների կեսից ավելին (73%) գտնում է, որ իրենց երեխաների կրթության կազմակերպման գործընթացը կազմակերպվել է բավարար և հիմնականում գոհ են, տարբեր հաստատություններում կազմակերպվել է սոցիալ-հոգեբանական, սոցիալ-մանկավարժական աջակցություններ: Որոշ խնդիրներ կան գյուղական բնակավայրերում վերը նշված աջակցությունների իրականացման առումով:

Հարցումները մեկ անգամ ևս հաստատեցին, որ այսօր միգրանտների և փախստականների համար կարևոր խնդիրներից եղել և մնում են ֆինանսական միջոցների անբավարարությունը, աշխատանքի բացակայությունը, բնակության հետ կապված հարցերը: Դրանք միգրացիայի ոլորտի հիմնական առանցքային հարցերն են և պահանջում են կանոնակարգված, հա-

մակարգված մոտեցումներ, փոփոխություններ երկրում ընթացող տարբեր գործընթացներում: Ուսումնասիրելով մեր երկրի, ինչպես նաև այլ երկրների փորձը կարելի է հետևություն անել, որ միգրանտների, փախստականների հետ սոցիալական աշխատանքում պետք է հաշվի առնել՝

1. որ փախստականների մեծ մասը կմնա մշտական (կամ երկարատև, շարունակական) բնակության տվյալ երկրում և, որ նրանք կարող են կարևոր ներդրում ունենալ տվյալ երկրի տնտեսության զարգացման մեջ,
2. խիստ կարևոր է պետական կառույցների դերը փախստականների ադապտացիայի և ինտեգրացիայի աջակցության, բարյացակամ միջհամայնքային հարաբերությունների զարգացման գործում,
3. անհրաժեշտ է խրախուսել իմմիգրանտներին զարգացնելու նոր հասարակությանը (համայնքին) պատկանելության զգացումը.
4. պետք է ընդունել իմմիգրանտներին և նրանց լիդերներին, որպես գործընկերներ, տարբեր հարաբերությունների հաստատման գործում [6]:

Այսպիսով, վերոնշյալ խնդիրների ուսումնասիրության, դրանց լուծման հնարավորությունների քննարկման արդյունքում հիմնավորվում է միգրանտների, փախստականների հիմնախնդիրներին օպերատիվ կերպով արձագանքելու, նրանց մոտ հարմարվողականության ընդունակությունների զարգացման անհրաժեշտությունը, սոցիալական աշխատողի կողմից աջակցող, վերափոխող գործողությունների իրականացումը: Այս ամենն իհարկե կբերի միգրանտների դրության բարելավմանը, նրանց սեփական ներուժի ակտիվացմանը, մշտական կապերի հաստատմանը տեղի ազգաբնակչության հետ:

Մեր կողմից անցկացվել են հարցումներ Արցախից տեղահանված (2020 թ.) թվով 60 փախստականների հետ և, այն հարցին, թե արդյո՞ք նրանք ունեցել են սոցիալական աշխատանքի կարիք. բոլոր հարցվողները պատասխանել են այո, իրենք ունեն աջակցության և օգնության կարիք: Սա փաստում է, որ սոցիալական աշխատանքն այդ խմբի հետ կարևոր է և անհրաժեշտ, որը հիմնավորվել է նրանց մշտապես ուղեկցման կարիքով, տարվող բացատրական և տեղեկատվական աշխատանքներով, սոցիալ-հոգեբանական աջակցության կազմակերպմամբ և իրականացմամբ, ընթացող տարբեր հարմարվողականության գործընթացներով: Աշխատելով մարդկանց, խմբերի, համայնքի հետ սոցիալական աշխատողը կիրառում է սոցիալական աշխատանքի բոլոր մոդելներն, ըստ ստեղծված իրավիճակների, որոնց հիմքում ընկած են փիլիսոփայության, հոգեբանության, հոգեբուժության, սոցիոլոգիայի, մանկավարժության գիտական մոտեցումներն ու տեսությունները:

Ինչպես փաստում են հետազոտողները, սոցիալական աշխատանքի արդյունքում ոչ միայն փոփոխվում է շահառուի վերաբերմունքը խնդրի նկատմամբ, այլև փոփոխվում է նրա կենսամիջավայրը, միջավայրի վերաբերմունքը նրա նկատմամբ [2]: Հասարակության որոշակի շրջանակում և պետական մակարդակով իրականացվող սոցիալական աշխատանքն ապահովում է տվյալ երկրի քաղաքականությունը, որն հանդիսանում է հասարակության քաղաքական կառավարման մաս [1]:

Կարծում ենք, որ սոցիալական աշխատանքի պրակտիկայում պետք է տարածում ստանան միգրանտների և փախստականների հետ տարվող աշխատանքների ուղղությամբ պարբերաբար իրականացվող վերապատրաստումները, քննարկումները, հնարավորինս

փոփոխելով տարբեր համակարգերի, կառույցների անարդյունավետ և դիսֆունկցիոնալ ռազմավարություններն ու գործողությունները: Նշենք, որ միգրանտների ու տեղի բնակչության միջև բարյացակամ հարաբերությունների հաստատումը երկարատև գործընթաց է: Այս նպատակով առաջարկում ենք իրականացնել սոցիալական, սոցիալ-հոգեբանական աշխատանքներ ընդունող երկրի բնակչության, համայնքների, առանձին խմբերի, անհատների հետ՝ ուղղված նրանց և փախստականների միջև փոխօգնող, արդյունավետ հարաբերությունների հաստատմանը, փոխգործունեությանը:

Գրականություն

1. **Булатецкий Ю.Е.,** Мошняга В.П., Миграционные процессы и миграционная политика.-М., 2009. - 224 с.
2. **Григорьев С.И.,** Гусякова Л.Г., Социология для социальной работы. Учебное пособие для студентов вузов и практических работников 2-е изд. доп. перераб. М.: Издательский Дом МАГИСТР. ПРЕСС. 2002. – 164 с.
3. **Крысова Е.В.,** Социальная работа с мигрантами: учебное пособие:/ Е.В. Крысова, В.П. Шалаев; Поволжский государственный технологический университет. Йошкар-Ола: 2016. – 104 с.
4. **Социальная психология этнических миграций /** Н.М. Лебедева. М.: Институт этнологии и антропологии им. Н.Н. Миклухо-Маклая РАН, 1993. - 196 с.
5. **Социальные аспекты прав человека в документах мирового сообщества,** - М., 1996.
6. **Технология социальной работы:** Учебник под общ. Высшее образование. Ред. Проф. Е.И. Холостовой.-М.: ИНФРА - М. 2001. – 400 с.
7. <https://files4.webydo.com/45/452723/UploadedFiles/7926b382-53f6-4128-8dbb-cacc8e6a8ff9.pdf>. Դիտում՝ 19.09.2023.
8. **по**https://www.google.com/search?sca_esv=569077669&rlz=1C1FHFk_ruAM1002AM1002&q=%D0%9F%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%8B+%D0%BC%D0%B8%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8&sa=X&ved=2ahUKEwjQoKyh5MyBAxWjR_EDHR_eCA4Q1QJ6BAg8EAE&biw=1920&bih=973&dpr=1&bshn=rime/1. Դիտում՝ 22.09.2023.

Л.Г. Гукасян, М.С. Карапетян

НЕКОТОРЫЕ ОСНОВОПОЛОГАЮЩИЕ ВОПРОСЫ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ С МИГРАНТАМИ И БЕЖЕНЦАМИ

В статье исследуются и обсуждаются некоторые проблемы беженцев и мигрантов, вызванные распространённостью процессов миграции в мире. Комментируются существующие проблемы, предлагаются решения, представляются некоторые подходы к ним и результаты исследования. В этом контексте обоснована необходимость осуществления, регулирования и координации социальной работы с беженцами и мигрантами. Обосновывается также необходимость социальной работы с населением, с отдельными группами и личностями принимающей страны.

Ключевые слова: мигрант, беженец, миграционный процесс, социальная работа, социальная проблема, решение проблем.

L.H. Ghukasyan, M.S. Karapetyan

SOME FUNDAMENTAL ISSUES OF SOCIAL WORK WITH MIGRANTS AND REFUGEES

The article examines, explores and discusses some of the problems of refugees and migrants caused by the prevalence of migration processes in the world. The existing problems are commented on, solutions are proposed, some approaches to them are presented, the results of the survey are presented. In this context, the necessity of implementing, regulating, and coordinating social work with refugees and migrants is justified.

Key words: migrant, refugee, migration process, social work, social problem, problem solving.

Ղուկասյան Լուսիկ Հենրիկի – մանկ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ (ՇՊՀ)

Կարապետյան Մանուշակ Սեյրանի - մանկ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ (ՇՊՀ)

Գրախոսման ամսաթիվը՝ 13.10.2023

Ներկայացման ամսաթիվը՝ 20.10.2023